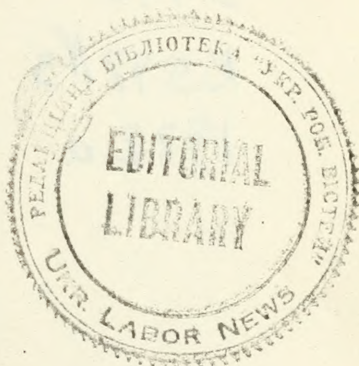

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01268301 7

ГРИГОРІЙ КОСИНКА

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ

ДРІБНІ ОПОВІДАННЯ

В-тво „С Л О В О" Київ
1 9 2 2

Д. Ц. Київ. 1922.
Держ. Трест „Київ-Друк". Друкарня № 2.
(б. Кульженка).—Зам. № 191-4000.

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ.

Уже третій день, як ревуть гарматні бої над околицями Медвина; гукає-сміється ворожа артилерія,—а за кожним її гуком підіймаються до неба кріваво-червоні стежки полум'я з селянських осель...

Горить село.

А недалеко, на Гордієнкових горбах, кипить жорстокий бій: старе й мале вийшло з села назустріч непрошаному ворогу...

Б'ється червона селянська воля, уміраг на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії Золотих Богів.

Клекотить бій, гарячий, червоною крівцею вмитий...

— А наші?! Глянь, Параско, Чубатенко: „за мною, вперед!"

— Та-та та!..- залопотів крилами смерти кулемет, а з рову:

— Ура́, слав-а-а!

— Хлопці, ріж і бий!

— Дай кулемета! Сенька!

І летить... Чуб, як грива на вороному коню, розчісується на-лету вітром, в очах гар-

тується залізо з кров'ю і—смага з піни на губах припала пилом, чорніє... летить соняшною курявою Сенька кулеметчик і—строчить умілою рукою по ворожих лавах...

А бій кипить .. Ось уже пішли до бою з вилами, сокирами, а ворог—стіною-муром налягає, щоб розбить селянські ряди...

— Чорна короговка майнула на Козацькому шляху...

— З батареї б'ють!...

— З вилками, на шлях!

Сіра курява пронизалась свистом куль, упала чорним шаром на обличчя людські...

— Прикладом гада!

Затремтіла під сонцем стеблом зомліла гречка—похитнулись назад...

— Ай!

Креше полум'я, іскриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі, попелом пропалі, жовта, язиката змія блискавкою прорізала дим і. .

— Цю-у-у-й—цюв-уй...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Юшковці одходять і... куль немає... і..

Страшно, рішуче гукнув тоді до селян Чубатенко: „за погорілі наші хати, за кров братів і—волю нашу—вперед"!...

Якась невідома сила ревнула по звірному з грудей селянських, підняла степом помсту і - пішли: окропили білу гречку з медами гарячою кров'ю, поцілували в-останнє горби і...

Сонце здивоване стало: похитнулись вороги!

— Слава, слава!—покотилась луна ярками та долинами.

— Чубатенка нема...

І тінь хрестом лягла на гречці...

— Цю-у-уй—цюв-уй...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Гей, хлопці, пшеницею до шляху: ворог нас обходить!

І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька - кулеметчик: вискочив на шпиль, стрічку нову в кулемет заклав, а тоді...

— Ой, хто-ж оце так здорово вціляє?...

Упав коло кулемета. Червона кров Сеньки полилась на потолочену пшеницю і гаряча-гаряча збігала стеблом на суху землю...

ııııııııı

Заплакали села... Уже не чути, як гукає гармата: далеко-далеко одступило військо Золотих Богів, і на місці гарячих боїв селянської волі—лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...

І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багряницю, як той сум у ставу, та й прослало над пожарищем... дивіться...

Чорна, обсмалена соха в клуні, розп'ялась над кроквами, як мати над дітьми, а коло погреба, он там, де танцюють золоті стрілки сонця, хтось заломив руки і з мукою тихо-тихо чи до неба, чи до себе:

— В ногах лазила, цілувала руки, чоботи... Батьки рідні, не наліть... осінь іде... ви-ж—люде, так—ні-і...

Цілі улиці викошено огнем-косою. Чорні, поваляні хати, щербаті повітки і—все віками дбане добро, а в попелі—тліє горе матері..

— На Гордієнкових горбах... Сини в бою за волю лягли?

Хто зрозуміє їх вічне горе-журбу, хто загляне в їх зотлілі душі?..

Тільки вітер рве примажений пісок з попелом і кидає на стару драну свиту: кидає, прислухається.

У старій, драній свиті стала серед двору мати Сеньки-кулеметчика:

— Згоріла. Троє малих дітей, як мишенят... І старшого вбито...

— Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають...

Ой у полі жито—копитами збито...

— Хі-хі!

— Дочко, Парасю, бачиш під обніжком Сенька з кулеметом?

— О, зараз з нами, тільки в-ночі, як голуб коло клуні пролетить: „мамо, мамо"!

... Копитами збито жито...

— Почорнів як головешка... А такий—хороший, молодий... Ге ти, Параско, моя невістка?

— Пшеницю будем жать, як золото снопи класти, бо горобці п'ють. Як золото снопи класти...

Через лісу слухала сива тінь діда Андрія, слухала — плакала:

Стерялась бідна з журби... Як чайка б'ється грудьми... О, знов:

Ой, не зорі з неба: горе!

Обхопила руками обгорілий стовп у воротях і страшно, нелюдським голосом, заспівала коло дітей:

Ой голубоньку, сивенький,
Ой, скажи, скажи та мені,
Де мій син молоденький?...

І замовкла, занімíла.

Легко повіяв вітер, далі притих, послухав горе-журбу матері і, здавалось, сам заплакав над потолоченою кіньми пшеницею...

ТРОЄКУТНИЙ БІЙ.

Ніч. Електричні ліхтарі, як парубки, моргають на молоді тополі, милуються, грають світлом на біло-зеленому листі...

І сміються, переливаючись метеорами, зорі з безодні небесної...

— З-з-уй — ба-х-х!...

Над мільйонним сонним городом свище гарматне ядро: жахливий, пронизуючий свист. На улицях тихо-тихо; десь недалеко горить, як свічка, маленька крамниця, вітер помалу підлизує своїми червоно-жовтими язиками искри, крутить незадоволено полум'ям по тонких балках і, як звір, важко дише і — перескакує до нової жертви—зеленого штахету...

По радіо з І-го на IV поверх пролунало:

— Б'ють по вокзалу?!

— Летять через нас! Через нас, чуєте?!

— Краще кажіть, бо не чу... Де горить?...

Настала невеличка тиша.

І сміючись, як молодість, покотились серед молочного туману ранку нервові звуки піяніна: рішучі, буйні, повстанчі...

—До бою, сильні!

Назустріч смерти! — співає кожний акорд.

..В-останнє гукнула гармата, а ядро прорізало туман ранку і розсипалось кульками-намистом на мокрих тротуарах.

Коло сірого забору зашанцьовані довгою стрічкою тіні, пригнулись, коли...

— Зі-зя-я!

— Та-та-та ..—зацокотів глухо „Maxim“, кулі засвистіли по довгих мовчазних улицях, цокнулись у камінні стіни домів і

Похмурий, злобно-гарячий ранок... зустрів чубатих січовиків.

Ранком прокинувся заляканий, трусливий, двоногий звірок і—до центру города: біжить, штовхає, лізе в бите шкло, а на обличчі в його грає радість...

О, він так любить політичні перевороти! Головне тепле місце в господі нового пана: він вічний міщанин.

Поспішають ці двоногі хижачки до Хрещатого яру, бо там —

Цілуються брати росіяне з українцями...

— Слава, ура!...

Посипались перед чорною, загорілою кіннотою білі троянди:

— Нашим оборонцям! —ніжний, тендітний голос.

Ай-ла!

Злякано шарахнувся на тротуар двоногий звір і—очі до неба:

Цок-цок-цок цок-пах-пах!

Низько літає аероплан і лякає зотлілу душу міщанина порожніми...

— Ур-а-а, руській флаг!

Біжать; животи трясуться, підборідок корчиться в блаженно радісну посмішку... Квітками, гілячками засипають.

— Ах, какая прелесть: офіцер, такой нежний, молоденькій...

Дві кирпаті дами пруться на шию і кричать: „руській флаг, добровольческая армія"!

Кругом гудуть церковні дзвони, змішані з гамом цілого свята панського, а...

— „Аполло" опять будет,— помнїш, Манька, Анісімова — грозний, серйозний...

— „Ще не вмерла"... Слава, слава!...

— Офіцер, Шурка, еслі мучіт, так і монету гоніт...

— Оні, знаєш, хорошенькіх...

Радісно схвильовано шепчеться товар: покупці прибули!

— „Folie Nuit"—одчинено: славний, пане-отамане, куточок, душа спочи... ліворуч.

Січовик вартує. Суворий, завзятий, з „крівавого фронту"—обличчя задумливо, посміхається, а брови... легко... з призирством до панської сшиявої юрби—розходяться... Грає таємна посмішка.

— Півтора місяця немає переміни білизни...

— Розумієте, „панянки" починають ся турбувати!...

І посміхнулась Зелена Буковина в подер-

тій, пошматованій, австрійській шинелі, сіреньких штанцях, картузику і чорній чорній потлілій сорочці з „папянками"...

Квітки сиплються цим потлілим сорочкам трошки боязко:

— Вони чужі, то й!...

Рівномірним кроком іде офіцерська рота; блищать на сонці золоті погони, дзенькають шпори, а в такт шпорам дзенькає, грає панська душа, радіє..

Золоті погони сліплять очі, радують виснажену душу і хвилюють-хвилюють дрібненькі почуття..

— Лясь, лясь!

Праворуч товста жандармська морда б'є якогось грішно-нещасного чиновника:

— Молчи, арестант!

— Да здравствуєт Кієв — мать городов русскіх!

— Долой жідов!

Повіяв легенький вітер, і покотилося Хрещатим яром зле, звіряче: „жиди"...

Йшла російська патріотична маніфестація.

Попереду бігли з прапорцями якісь гімназісти, гостро розглядали юрбу і гукали: „долой, долой!"...

Загув, захвилювався Хрещатий яр і сірими стінами погонів сунулась юрба до Дніпрових хвиль.

Легко, безтурботно, ляскав хвилями Дніпро, прорізував старий нові напрямки, розмовляв

з соромливою шплягою і кожною хвилею — вперед, вперед...

А сонце математично лило електрику на зубаті кам'яні городи, чорно-сиві стени... ой, хороше цілувало кучері Дніпра- хвилі...

Одна людська маса безупинно боролась і ревла.

На улиці шматок людського м'яса і дві невеличкі калюжі крови.

— Кро ком руш!

Хтось хапливо посковзнувся, а шматок м'яса, як стара підошва, притрушений сірим пилом улиці, одскочив в колію...

— Долой український флаг! Немецкая видумка!

— Русская, добровольческая...

— Царського прапора не треба!

— Рви його! Чорна сотня...

Лайка.

В повітрі почали робити гімнастику волосаті руки:

Буде бій.

— Гей-ло! Прапор зняти! Ми бились за Україну... знять!...

Клацнули затвори рушниць і—майнула патріотична юрба з майдану; тільки Зелена Буковина в сірій австрійській шинелі, як Христос на муках, зціпила рішуче рушницю до бою...

— „Не пора, не пора" — хрипло затяг якийсь патріотичний голос, далі урвався...

— Гр-грр...

На майдані, за шматок людського тіла, притрушеного пилом і облитого червоною кров'ю, зчепились в боротьбі дві чорно-білястих собак лютих.. голодних...

Січовик прицілився: постріл — і все змішалось, затанцювало, завило...

Десь при льоту пролетіла кавалерія...

— По сто-ро-ну!

Жахливий крик. Тікають, давлять... коні стають дибки, а за оборогом зеленим штахетом нервово цокотить кулемет і строчить-строчить...

— Зз-ун!— з вокзала січне на заході вечірнього сонця в бані Софії гарматне ядро...

— Гу-по-ун.

Оомережалось над Печерськом небо червоно-сизим подумʼям, а шостидюймовий — назад і клюкнув носом в зелено-червоні огники семафора.

Повільно, рівно, як плющ, гупала з-за Дніпра тридюймовими бої більшовицька артилерія: засвітилась червоними поділками залізна пища над жахом мільйонного города вічних міщан...

— А-а?! З-з-за — Дніпра?...

І застигла од жаху скажено-радісна посмішка на обличчю панському, захмʼяніла, — тільки підборідок кривий і досі трясеться й корчиться од несподіванки, як у божевільних...

НА БУРЯКИ.

(Згадка з дитячих літ).

Літо. Починає благословитись на світ. Мати рве на городі росисту цибулю, меле пляшкою сіль і кладе з сухою паляницею до торби-рукава...

Ранній солодкий сон: страшенно хочеться спати, аж пахне, і сниться: біліє полями туман, а росою молоко, холодне і смачне-смачне, перекликаються півні...

Слухаю: щось легенько гладить голівку, плаче... Прокидаюсь.

— Це я, моя дитино! Вставай, пора: Шаповал пробіг недавно до зборні, збіраються...

Розкрила свитку, глянула на порепані ноги сина:

— О, діти, діти! На буряки, пузатим служить, весь вік поневірятись по наймах... За що? Де-ж тоді Бог? Ні, далі цього не буде, люде...

— Нічого, сину, я не плачу, самі сльози ллються.

— Снилось молоко? Ех, горе наше...

Вмиваюсь холодною водою на ґанку; ко-

до вікна шелестить листя явора, а підшиті нерви дратує туман з росою і —

Сердито, мовчки, гострю сапу: мати молиться до кривавої соняшної смуги на вікні, журливо поглядає на мою маленьку, жалку постать. Кривиться і сльози, як золото, котяться по блідих щоках і падають росою на жовту долівку...

— Сьогодня, мамо, треба купить тому рябому „собаці“ півзвинки не дає гонить два рядки, треба підмазать...

— Ой, нещастя, де-ж того четвертака взять?

— На бур-р-я-ка! Дівчата, молодиці!...

Загавкали собаки і вулицею пробіг, як козак, чорний, загорілий, прикажчик і знов кутком покотилось:

— На бур-я-ка!

Хапаю мовчки торбу и сапу — до панської економії!

Оглянувся: шелестить явір, лащиться Лиско, а над ярками занималася, горить червоним полум'ям смуга неба...

— Сімнадцять копійок день... маленький брат... мати... Ех! — вітром врізався в росяні стежки, далі тихо, таємниче:

— Боже, коли-б гонить сьогодня два рядки! Яке це щастя: два рядки — синя сорочка, хліб...

— А як же папа?

Росистий ранок заплакав дзвониками і шляхом до пристані фаетон — блись, блись колесами — аж смішно стало!

Купаються в добрі чужому... Ми робимо. Ну-да, так: пан наш ворог!

Засміялись дзвоники шляхом аж на вигоні і тільки чути голосну пісню полотнищь та иноді хапливе: „рушай!"

Все зміщується пісок холодний під ногами, пісня...

Ой, горе нам молодим
З цим приказчиком дурним.
Гей, гей! Ох-хо-хо!
З цим приказчиком дурним.

Весело затягли дівчата,, та..

Сердиті, заспані. молодиці моргали, приказували і останній акорд пісні покотився сивим степом аж до Гусасівських ланів:

Гей, гей! Ох-хо-хо!
З цим приказчиком дурним!

З жару, батькові дочки, казитесь!

— Бач, Серафимка побачила приказчика та як вигукує!

— Високо літа, де-то сяде...

Приказчик лінивно підганяв свою булану, попалював цигарку і жартував з молодицями.

О! Моргнув оком, думка: треба попросить дядину він до неї залицяється, щоб... то й... два рядки... — Попросив.

— Хай поле, але коли одстане, прожену з лану!

— Ні, дядечку, їй-Богу...

— Ми будем переполовать, не бійся, Тронька, — сказала та й посміхнулась чорнява!...

— Яка вона добра й гарна... Але-ж: два рядки — тридцять п'ять копійок. Синя сорочка!...

Я був щасливий.

Зайняли постать. Працюю не розгинаючись, стараюсь. Зверху пече сонце, а в грудях печія і десь глибоко-глибоко думка... жевріє:

— Мужицька доля гірка..

— Гей, гей! Тронька, не одставай!

Підвожу голову: мої рядки переполоті, а коло рову стоїть чорнява Ірися і кличе обідать.

І знов — хороше і сонце... почервонів і достав цибулю з торби... Обідаємо.

До полудня працюють мовчки, а коли понише табельщик, починають, як каже рябий Шаповал, гуріть:

Ой, уже сонце над горою,
Бере пана за печінки!

Лановий лютує, здається пану ця пісня не подобається!

А хтось на злість знову:

Нехай бере, нехай ріже,
Нехай..

Вечоріє. А долинами на зеленій бутвині, як дівоча молода йде з дружками — стелеться: „Ой кінця ми, кінця"...

Повертаються додому змучені, в пилюзі, голодні.

Колосками кланяються жита, шумить од полічок вітер, а загорілі, трохи потріскані ноги одбивають якийсь чудний музичний такт:

— Легка втома... дома...

Передній ряд заколихався, сміються, а сміх гарний, простий...

Ох-і-на заводі, на фабриці. .
Тра-та—телень,
Тра-та телень!

Виграють на санах голодні хлопці, а пісня котиться степом, в золотій пшениці косники смиче, волошки цілує і жартами пестливими берізку обгортає.:.

— Тра-та-телень...

Село в ярку. Я дома; нашвидку ковтаю картоплю з лушпайками, розказую матері, як пив коло криниці „собака" півлянки, і що гарна у Прохоренка дівчина,—переполює мої рядки.

Розказую щиро, інтимно...

Мати посміхається, журливо хитає головою:

— Одпишеш, завтра неділя...

— Сьогодня рябенька знесла перше яйце: збіраю тобі на штани... Заробляй, синку, треба... Ми бідні, недостатки...

Подала води, поклала старий кожух на лаві і ще раз перепитала сина, хто переполював рядки...

— Прохоренкова... Гарна дівчина...

Зажмурив око, почервонів, а мати помітила і запитала:

— В повітці будем спать?

Тихо. На ставу скрекотать жаби, в просі хававкає перепелка і хтось чорний з золотими зірками на кереї вкриває голову рукавом старого кожуха...

— Ай, садками!...

О, танцюють зорі, блищать сани, співають дівчата, а попереду уквітчана любистком Пріся іде... Чорні коси з пшеничними колосками... Сміється, жартує, лізе через перелаз..

Цілую холодний рукав кожуха, спросоння посміхаюсь і сплю дитячим сном.

Ніч.

ПІД БРАМОЮ СОБОРУ.

Сонце, сонце... Біло-сніжні хмаринки, як пір'я, легенько пливуть краями неба і, здається, вартують красу-сонце, що соромливо кидає на білий мармур золоті поцілунки...

— Ін-ін! У морі сонячного проміння купається ластівка.

Тихо-побожно гудуть дзвони, шумить телеграфний стовп і до вуха долітає мінливий гуркіт городського життя:

— Зз-уї.. Трах та-та... Зз-уї...

Біло-сіра брама собору одбиває невеличкі зігнуті тіні людей.

Старці.

Ось іронично посміхається дідусь; широке, з плюгавою лисиною обличчя, хитрі очі, низенький...

— Дайте, господа, що милость ваша...

Під кленом висока, загоріла, довгообраза жінка-старчиха звіром хижим поглядає на діда і лається:

— Чорт приніс тебе, не пропадеш!

— Еге-ж, раньше стояв коло Софії, а це знов сюди...

— Не спорте, Бог за всіх безпокоїться!...

— Не гавкай: безпокоїться! Цілий день стою, а тільки три карбованці. Голодна й холодна...

З собору вийшла поважна пані.

Дідусь хапливо пригладив лисину, зробив страдницьке лице і простяг руку.

— Дайте, що милость...

Пані дістає гроші.

Висока-ж старчиха роблено хворобливо кашлянула, виправилась, простягла шию і — тоненько почала:

— Господь-Бог за ваших родителів...

— О, на!

— ... родител.. лізеш, нечиста тварь!

Старчиха штовхнула діда і силоміць вихопила в пані папірець в п'ятдесят копійок.

Пані перехрестилась, крутнула головою і —пішла.

— Оце сьогодня, звернувся дід до свого кривого товарища, — третій раз так — прямо собака, а не людина: рве, хапає, ненажера..

Кривий підсунув торбу, одхилив під клен голову од сонця і, як кажуть, піддержав.

— Неправильно... почав наче слину ковтати, захлинувся і далі він:

— Християнство... то я, кажу, хіба неможна розділить на всю „братію“?...

— Що?! На всю „братію“.. Мовчи краще, карячкуватий, а то їй бо схватиш костура!...

Чоловічки полохливо заблигали в очах кривого.

— Я то й, тільки кажу... для примера...

Старчиха його не слухала; скалячи зуби, вона підійшла до старої, підсліпуватої бабусі, що моргала од сонця і тоненько тягла в ніс вічне: „дайте старій та немощній"...

Сонце кинуло ласкавий промінь на браму, освітило-приголубило нужденних та злих старців і сховалось за банями Софійського собору.

І знов заскрипілись тротуари, сонливо-змучені обличчя городян і—сонце, сонце...

ЗА ЗЕМЕЛЬКУ.

Сміялися - танцювали, а молода плакала: виходила заміж — та нелюбима...

— Люблю тебе, Наталю, да не знаєш за що?

— Ха-ха!

„За що?" — зацвірінькали на повітці горобці.

— За земельку! — гукнув п'яний сват.

— Ги-ги! От, диво!

— Ми, Панчуки — музики: граємо гарно, краще всіх; сватаємо дівчат на врем'я, за земельку. Плюємо дурням клаповухим, що про гріх лементують... Ми поділяєм тіло...

Так сказав сват.

Вона плаче-заливається, проти сонця платком сльози втирає, людей не бачить.

— Не кисни, інвалід! — сказав ласкавий молодик, по-гадючому здавивши очима.

Його обсівають: на перелазі дітвора зібралась шапки ловить, та ба, не кидають: овес та конфети дрібнесенькі з колосками зеленими... летять та в воду падають!

— Староста, пане підстароста, благословіть...

Цурень ти, Грицько, вони молоденькі. самі, знаєш, краще... Ну да. От примером... Ставянський самогон краще... не сивий, правда?

Не журися, каже Гальці, старшій дружці, гнучкий клен,—бо Палазя вмерла, зотліла...

Гудуть бубни, весілля іде...

Ой, гулай! Самогону, сваге, боярам давай!

Горох горох по болоту:
Іде Панько на роботу!..

Вечоріло. Над ставом вода нарувала; сизо жовтий туман злита кріє, а болотяні віхи воду дмуть лихо буде..

„Лихо буде" бубонить бубон на весь куток та до скрипки прислухається

За земельку, долі не буде, плачетужить скрипка з цимбалами і змінує цей плач з п'яними піснями весільними...

* * *

Зустрічай, мати, зятя в хату!..

Треба, сестро, треба!

— Ой, яка хороша буде ніч: хмари через місяць котяться на погоду!—промовила мати молодої та й задумалася, зажурилася.

А улицею, криком-зиком, весільний поїзд ішов... до молодої в хату, в приймы, за земельку...

Т Е М Н А   Н І Ч.

Смеркало. Кущами Щербачкової ліщини, обережно р[illegible] крадесь сіро-чорною смугою постаті озброєних людей.

— Ой, які нетрі!

— Так ти, Савко, оце аж сюди комунара привів?

Мовчки, рішуче йдуть. Хтось злобливо посміхнувся, витягнувся на ліщину, що шмагнула його по обличчі, виправив на плечі рушницю і ритмично ступає у такт за своїми товаришами.

— А він, кажеш, сидить і жде... [illegible]?

Мовчать.

Під ногами шелестить листя, хрускає ломіччя..

— Партійний?..

А якийсь злий голос:

— Побожний... Ой, щирий, як коняка: карточка партійна ще з 12-го року..

Сміх.

Підходять до садка, що розкинувся он на горбах, [illegible] і [illegible] назустріч своїм зелено-сизим листом.

— Це-се, тихо, хлопці... Треба пропуск, а то кривий чорт угатить.

З кущів калини почувся нервовий голос:

— „Огарок?“

І легко стукнула об корч рушниця.

— „Искра!“

Басом покотилась луна до калини.

— Ну, що?.. Сидить?

— Ага... не признається, хто з наших там?

— Гадиянова душа!..

— Тихо, ради Бога!

Замовкли. Обережно цокнули затвори, заскрипіла у клуні фіртка...

— Спиш, товаришу? Хі хі! Свіже сінце...

— Ведіть його до хати. Так, значить... А ти, Кузьма, постав вартового: і, розумієш, ні телень!

— Слухаю, зараз...

— Ну, до хати!

Сріблястим листом поклонився явор коло порога, як вели в невідому хату невідомого чоловіка на весілля смерти кріваве...

Поклонився і зажурено зашелестів.

ııııııııı

— Сідай, Байденко, так, здається, тебе величають? Гостем нашим будеш — погуляємо по-козачи, *товаришу*!

— Ха-ха-ха!

На комині затанцював од сміху лойовий каганець, а на лаві засвітились засмалені лоби і тінями великими одбились по білих стінах хати постаті людські...

...Врізалось в пам'ять — „ой, брате брато, га де тебе взяти“...

Хі-хі!

Ти-ж кажеш нам, товаришу, що ти Канівський?

Значить українець, хоч і проданий...

Галько, чарку і до чарки!

Злякано метнулась молодиця по хаті, заторготіла ложками, перегнулась коло печі... Потім до чоловіка:

Печеню чи капусту?

Капусту.

На столі стояла четвертина мутного, як березовий сік, самогону: хазяїн хати, Кондрат Щербачок, здоровий, білобрисий чоловік, стояв тут же коло столу і поважно різав скибками хліб.

Його очі кожного разу, коли він клав скибку на стіл, зустрічались з поглядом невідомого йому чоловіка, що сьогодня вранці так гарно говорив на сході...

— Чудний якийсь чоловік, кумедний, — думав собі Щербачок, — очі горять, а видно людей не бачить... Хоч і камуніст...

Крутнув головою:

— Видима смерть — кожному страшна...

— Внеси ще, Галько, гірків.

Молодиця швиденько витерла полумисок, накинула кохту, коли з печі:

— Ма[illegible]-о-о, я боюся! Ай ой...

— Чого ти, Манька? я зараз вернуся. Ой дурень, тато-ж у хаті...

Криво посміхнулась і – майнула сподницею з хати.

Злякано оглянувся на піч Байденко, привітно, але з невідомою страшною мукою на обличчі, подивився пильно на Митьку і з очей покотилися рясні рясні сльози...

Журишся, товаришу?!

Мовчить і шепче щось собі:

— Ех, пробородали нашу волю... Тліє душа, болить... Смерть, Саша, смерть, Саша...

Коло порога стояли з рушницями: на лаві-ж сиділи у чорних шинелях, заряжали „Нагана“ і балакали, як просився перед смертю якийсь тульський солдат большевик.

— Розстебнув гімнастьорку, червона юшка тече... І на грудях мідний хрест — хі хі!

— Що ти, товаришу дорогий, шепчеш: може, думаєш, пристріт, чи пропаде? Ой, ні — це не пристріт, а боротьба: ми, як ти казав на сході, „вороги“...

— А наша партія, товаришу, „темна ніч“... Але вечерять просимо і ворогів: знай нашу добрість козацьку, ти-ж українець!...

Блиснули очима, посміхнулись про себе і почали закликати за стіл: Байденка посадили на покуті, як почесного гостя і примовляли-приказували за кожною чаркою, покіль не впились.

Пий, *товаришу*, бо далека дорога стелеться перед тобою...

В Яснове!

Пий напивайся, пісні співай, бо на наше весілля йдеш ..

І пили і сміялися-сміялися...

Пив і Байденко: маленькою біленькою чашечкою з голубами на вінцях, як воду, пив мутний самогон, пив і закусував, а з очей капали рясні сльози, коли підводив голову на піч до білявенького хлопчика.

— Ну, скажи нам, — питали Байденка, — чи віриш ти в свою всесвітню революцію, за яку кладеш зараз голову?

Посміхався як з давніми приятелями:

— Вірю.

Гострі, зажерті очі спалахнули під засмаленими лобами, впилися в обличчя Байденка і одривали своїм блиском-огнем одно невеличке, страшне слово — смерть.

— А скажи, товаришу, ти великий трус?

І весело одповідав він: — Ні.

Далі здивівся, але дужа рука Щербачка посадила його на своє місце:

— Сиди, тобі твоє буде...

Байденко:

— В-останнє, товариші, дайте подивитись мені на того білявенького хлопчика, що на печі, бо він так похожий на мого Сашу, як вилитий...

Слухали.

— Хай каже... Цікаво як п'яний... хі-хі!

А він під образами, блідий, як стіна, але гордий, що поборов жах — так, так, він не просить собі життя, ні, він...

— Я знаю, сьогоднішній день для мене останній день, і — я хочу... отой біленький хлопчик...

Клацнули скивиці... На настільнику змішалась з кришками хліба червона кров.

І гостро-гостро врізалось у пам'ять: „ой, брате-брате, та де тебе взяти?“

Ги-ги! Гад рябочеревий, коники викидає!

Хлопчика... білявенького... Комуну щенить будеш?!

Червоні од самогону очі гостей посоловіли; злий, жорстокий огник звіря хижого затанцював на чоловічках...

В Ясинове — прикладами!

Вийшли з хати гості.

І вдруге ще низше поклонився сріблястим листом явор коло порога, як вели в темряву ночі невідомого чоловіка на весілля смерти кріваве...

Поклонився і зажурено зашелестів.

ВЕЧІРНІ ТІНІ.

Огненними стовпами підперло сонце Дівич-гору...

Срібно-золотими карбованцями ласкаво сипнуло в замріяні Дніпрові хвилі, запалало мільйонами свічок, заграло бризками і як ляльку поцілувало сніжно-білий пароход, далі посміхнулось зеленими лугами до верболозу і соромливо, по-дівочи, сховалось за горами.

І довго ще біжить сріблиста смуга від колесами пароходу: переплететься білою піною, заплутається в такт вітру, лопати колес заграють, забовтають, як велика риба, а тоді тільки чути, як пихтить машина, сіпає і сипле искрами в зоряне небо...

А по хвилях стелеться розмова:

— Загомоніли знов степи... Жнива за...

— Жвава, батькова дочка: ранком ще зоріє, а Любка вже:

Добри день!

Майне поділками, залопотить сподницею і - в очах: „я хазяйка, не досипаю, а до зорі дбаю про роботу"...

Бачита... Куди це?!

— В Кип'яче...

Цурка за поясом, сери під рукою і мете улицею, як куля.

— У Білих горах, розказують, труну набили чорно: собаки, як вовки, розтягають по житах голови, тічками бігають по селах, а люд увесь у лісах, як за Гайдамаччини — лютий, страшний...

— Не знаєш?

Пугачева покритка. У-у, там з-замолоду улицею командувала дитину мала: ну, а зараз заміжня, правда, чоловік її трошки не картинний ..

На кормі сиділа з матросом Мотря Пугачиха: захурено перебірала руками винтарь, гралась чорною стрічкою на плечі матроса і тихо:

— Ой, горе, горе! Одна тільки я його знаю... Ти повіриш, — захоплювалась Мотря, — лежу з своїм нечесаним Антошилом, а блювать так і верне...

...Фе, гидка ж проклята душа!..

...А лізе, розумієш? Вишкірить свої чорножовті ікла і як гад хіхікає і повзе. Хотіла, Яшка, вбить... Боюся, думаєш? Не-т, просто не хочу. Але зараз, Яша, дав Господь повстання: яка я рада, яка я рада, — сказать не можу, знаєш... дасть Бог його обмеле... Ге, обмеле?

Яшка вульгарно обнімав за стан Мотрю і грубо, задоволено посміхаючись, тяг: „обмеле... всіх обмеле, понімаєш?“...

Оскалив зуби.

— Ну, ходім; ти вже дрижиш, як мачта, а? — сказав властно, грубо, і — вщипнув за ногу.

Мотря прищулилась, заглянула в вічі, обтрусила спідницю і криво, хитро, посміхнулась...

— І вещи заберем?

— Ясно.

Схилилась над діркою корми, запитала:

— Яша, а ти мене тепер хоч трохи любиш, як тоді?

— Дурна. Говорю — їдем! ат, не люблю я панькаться!

— Не, Яшка, я нічого... Так. А рано приїдем до Черкас?

— Брось лазаться, зара...

Очі заблищали в Яшки до лайки, але пробіг в них якийсь похотливий огник і він, потягаючись, весело заспівав:

Харашо було —
В зеленому саду...

— А, Мотя?

Вона мовчки подала свою кошолку і грацйозно, підбираючи тонку рябеньку спідницю, спустилась слідом за Яшкою...

А слідом за ними спустились над землею і сині вечірні тіні; колеса лизали в такт вітру — „загомоніли бої зліські, загомоніли бої запеклії“, а берега — сміялися...

Повірите, сміялися?!

ПЕРЕД СВІТОМ.

Розвиднялось.

На небі тремтіли ще досвітні зорі, коли зімовий ранок засівав уже над землею, як перлами, срібним снігом...

А крила його... ех, ви не бачили його крил?!

Білі-білі і горять червоними хрестиками, а над селами, коли летить ранок, зорі губить.

Упаде зоря на село молодість сниться, сон розвіває...

Ой, у неї очі василечки сині,
А уста в неї, уста...

Учителю Юрчику пригадались уста бурсачки Ніни, отієї самої Ніни, що золоті коси мала, як пшеницю полеглу, і...

— Так я говорю йому: товариш, не представляйте воображенія!

— Фу, ти чорт! Ця ідіотка з мітінгу лізе в голову!...

Поправив подушку і заспані очі спинились на білій грубі; там кралась якась сонлива та чиста тінь, а...

— Цікаво...

На столі злякано зашарудiла миша, далі затихла, притаїлась, із грубки на лаву кот — очі, як дві жарини, а ступає легко-легко...

— Няв, няв-вв...— Незадоволено пхинув.

— Х'зм, боротьба... Ай, знов

А уста в неї, уста..

І почала тоді снуватись, як на веретінку, срібна нитка про дитячі літа.

... На дворі гуляє люта зима. Ой, люта! В комині, мати каже, вітер вовком виє, а на замурованих шибках беруться листочки од морозу.

Напільне вікно закрите старою свиткою; на ліжку стоїть маленький „м'ятерик"-каганець і безладно моргає до прядки світлом.

В хаті холодно.

Ніч, як фортеця, заплетена козаками-дітьми: мати скубе мичку, раз-по-раз попльовує в пучки і, овіяна згадкою про молодість, співає:

Ой повій, вітре, з глибокого яру,
Підійми дощі стиха та помалу.

І хиляться дитячі голови до каганця — сумні, замислені, бо невеселої мати співає: дівчина вкинула до колодязя дитину і просить природу, щоб не йшов дощ і вода не затопила дитя...

— А нащо-ж, мамо, вона його вкинула?

— Самосішний, діти, був.

Мати замовкла.

Тільки видно було дітям, як тонкі зморшки розходились на її високому чолі—думала.

Заплуталась в пам'яті Юрчика срібна нитка дитячих літ, перервалась, а сувора земська школа, як манашеська келія, занесена снігом, заплакала з хугою — „дров немає... дров“...

... Молотить Юрчик багатим дядькам, дичавіє... ой...

... О, це маленький узлик срібної нитки: рік у тюрьмі.

— Ех, славні часи то були!

Вся наша бурса — „Льотом соколи — вперед, вперед!“

Випливло щось давне-давнє: вперед для революціонера — іскра, що палить...

Підвівся.

По хаті затанцювали сірі силуети і кривава-кривава райдуга охопила в обійми верхи тополь: то коло Горлахи горіли скирти — ранком червоний огонь цілував білу зорю...

— Стріляють?...

Так, десь недалеко цьовкнула куля, а коло зборні затупотіли об мерзлу землю коні.

— Ц-ее? Що таке?!

Хтось хрипло лається...

— Как говорит? Дмитрій Юрчик?

— Вони в нас учителюють... хороший чоловік, знаєте...

— Дурак ти, мерзавец!

— Звено, со мной!

Три сірі постаті вирівнялись на білому снігу, поправили затвори і рушили за молодим офіцером...

— Осторожно, прігатовсь!

Прикладом рушниці скочили з бігуна сінешні двері, і Юрчик зрозумів, що їдуть по його... так-так перед світом прийшла його смерть...

— Митро Пилипович! Митро... злякано гукала з печи баба, далі затихла:

— Господи, знов люде мокнуть...

Юрчик устав і сів на ліжку.

Сірі постаті злякано, наставляючи рушниці, ввійшли до хати.

— Ви Юрчик?

П'яний, нервовий голос.

— Так.

— Ви делалі украінізацію школи, трудовие прінципи, сволоч!

Голос офіцера затремтів і він хрипло, як кудись поспішав, кинув до сірих людей:

— Большевізма, голубок, захотелось?!

— Я... почав і не скінчив Юрчик.

— Альо!

Почулась якась дика команда.

І перервалась тоді срібна нитка.

Три кулі впилися в тіло Юрчика, а він з кривою, іронічною посмішкою, коли падав на долівку, шептав: „вперед, вперед“...

Був ранок.

Світова зоря покотилася метеором в сизочорний дим скирт, і над тополями зійшло червоне, як кров, сонце...

Затихло, завмерло село; тільки далеко-далеко Гребінським шляхом було чути, як,

весело гикаючи на коні, виїздила з села каральна експедиція армії генерала Денікіна.

Білі пушинки снігу легенько падали на землю, в ямки кінських копит і, здавалось, хотіли замести і слід крівавих гостей...

В ХАТІ ШТУРМИ.

Наддніпрянське вкрилось, як і инші села, густими осінніми туманами.

Хати, здається, мов п'явки вп'ялися в мокру землю і стоять такі зажурені-зажурені та дощем-негодою прибиті...

Січе осіння мряка, обвіває вітер необставлені хати —хазяйство сільської голоти, бо...

— Гнила зіма впала цього року то підмерзає, то розтає... по весілля промайнуть Покрова, як забіліло поле.

— О, даються в знаки такі зіми голоті: захарчує картопля—світу не радий!

— А втім, злидні...

— Тільки-но ви до хати, як напівгола дітвора шарахнулась на піч і з-за комина на вас визирають злякані бліді обличчя дітей.

— А бліді, мабуть, не од сала?

В хаті Штурми крім буряків, картоплі та капусти немає нічого. Бідні.

Далі ваше око впало з печі на піл — просто спустилось вмісті з білявенькою дівчинкою, котра видавлює з вікна воду.

На полу, під жердкою, стоїть ковганка: в неї стікає дощова вода з стелі.

Так помалу, тихо: кап-кап-кап.

Напільне вікно вихилилось луткою на двір, і вода так і плющить і плющить.

У вікнах онучі— шибки побиті. А діти лічать краплинки—веселі, сміються: вічне горе не поклало ще на їхні молоді душі печаті суму, журби.

— Санько, дивись, раз, два... О, зараз не капа - дзюрчить!

— Химко, чого це воно дзюрчить?

— Мені холод-н-оо, плаче Санько.

Химка, білавенька дівчинка, заспокоює маленького брата і сумно проказує:

— Дзюрчить? Нічого, Санька, батько залагодять дірку... холодно—нехай протопимо грубу...

До хати ввійшла бліда, довгообраза жінка.

— Ось і мати; а ти плакав, дурень...

З-за комина почувся якийсь писклнвий голос.

— Я їсти хо-чу-у... Не дають їсти... лежу...

— Господи! подай її, Химко, картоплю!

— Давала—не хоче: вона мабуть, мамо, хвора, бо така гаряча-гаряча.

Мати журливо-безнадійно глянула на образи.

— За щó ми мучимось?

— Багаті самогоном заливаються, а ми з голоду пухнемо... Голий грабить, палить: хай грабить!...

Рішуче підвелась:

— Улясю, дочко моя хороша! Що в тебе болить, голубко...

Не доказала і залилась дрібними, як горох, сльозами...

Діти й собі зайшлися плакати.

Химка зціпила рученята, схилилась на стіл і гірко-гірко заплакала; Санько ж злякано поглядає то на матір, то на покуття, на образ св. Миколи, уквітчаного польовими васильками, і схлипав.

А Уляся з гарячки шептала: „картопля... надоїло... всігда картопля"...

* * *

— Дядько Корній ідуть...

— Чого це він з роботи?...

Стукнули двері:

— Драстуйте. Плачете: воно всігда так — біда біду кличе... Там на пасебурах з Михайлом нещастя, тут Уляся...

— В больниці?!

... Штурмі на цукроварні одбило пальці.

Закам'яніли постаті на стінах; в хаті запанувала тиша і жах, і тільки знадвору було чути, як шумів дощ і трясло вітром шибки: вічне горе проснулось в сем'ю Штурми...

С Х О Д К А.

Обідя. Сонце ллє електрику на обшарпані оселі села Щубовки. Червоно-жовті плями його змішуються з порохом шляху і, здається, занадто старанно одбивають у собі найтонші дрібнички улиці...

— О, зелений-зелений шпорин, потріскана кора верб, сміття.

І все це присипане подорожнім пилом.

Іде возовиця сіна: помалу, похитуючись, скриплять вози, хтось хрипло гейкає на воли, покрикує на дітвору, а курява, розвішана на тинах, як сіре - сіре полотно, котиться слідом клубком, спинається на горбах у стовпи і—тільки иноді випливе порцем з шлюги якась селянська дитина, гукне—і далі знов селом - сіре полотно...

— Петро, скидай-же сіно да на сход!

— Чуєш?!

— Га?

— Га?!

— Виходь на сходку!

Десятник, обсотаний сірим полотном, побіг далі.

Петро-ж кивнув головою—знак згоди, а

його пузата конячка затупала жвавіше: ударив по жижках...

Поїхали.

— Хто скликає?—сердито гукнув Кісіль — чорти його вказив-би... Тут ройка треба поймать, а його мордує...

— Большовики.

— Ум... Чорти червоні приїхали? Кісіль злісно плюнув і—пішов до зборні.

* * *

Сходка клекотіла...

— Наша програма, брати, большовицька каже, що розкладку повинні платить тільки багаті. Це—закон. Та и з чого бідний заплатить?

— Правильно, товаришу!

— Кого-ж, товариш, щитать багатим?

— Того, хто має більше трьох десятин.

— Кісілі, Тарани, Гордійчуки - от з кого будуть дубасить, а ми, Антон, сірі... Ха-ха-ха!..

— Підтягни очкурню, діду Кісіль!

— Чорте до те, синенько швіте...

Довго і гарно балакав промовець. Нарешті спинився, запитав: якою-ж стежкою нам іти до кращого життя? За що іде боротьба?

— За волю і життя. Правдивий шлях, товариші, шлях боротьби... Оце наш шлях.

Петро Цюпка крутнув головою: у нього родилась думка—родився шматочок власного життя, такий сіро-жорстокий в своїй основі, що Цюпка чуть не крикнув:

— Солодко, брат!

... Дуже просте діло: у Цюпки немає двадцяти процентів трудоспособности! Пішли на завод пана Чорткова!

... Так, так. Кров маленькими струмочками стікала—по бороді на груди, я лежав непритомний, а щось сміялось у пасах машини:

— Солодкий сахар... ха-ха...

Почувся гудок і вони пішли робить: хіба що?

— В Цюпки нема двадцяти процентів? Наплювать.

Цюпка підвівсь і рішуче підійшов до столу. Руки його трусились, очі блищали завзятістю і тільки одно ухо під сонцем зашарилось, як у школяра.

— Я...—почав Цюпка,—до стежки... Да. Забастовщик з 905 года і—говорю: в ушах у нас ще й досі дзвонять панські казочки, а кругом, як казав оцей товариш, рабство. Подивіться, батьки, на дітей: багато їх, правда, багато?

— Ми мучимось—нічого, але яка доля наших дітей через десять-п'ятнадцять год?

— Вічні наймити!

— Сини Кісілів студенти, а ми їхні молотники?

Цюпка люто, з болем втопив очі в Кісіля. Всі притихли.

— Ні, наша стежка—червона... За революцію! От і все...

Цюнка схвильований оглянув сходку.

От, бра, пробрав...

Правильно, Цюнка!

Сірий Антон обійшов круг столу, догнав діда Кісіля і—хитро поспитав:

— Діду Кісль, яка стежка?..

— Мовчить скобло...

Сходка розходилась.

Здорово, брат, сказав Цюнка—краще од большевика, розумієш, видумав, каже: „наша стежка червона"...

І довго ще було чути селом балачки про червону стежку Цюнки.

Д. Е С Я Т Ь.

Ну, читай далі... Божок читав:

„Пред'явник цього т. Р у б е л ь, член Української Комуністичної Партії, дійсно командірується для організації комнезамів в район Черкаського повіту"...

— От і добре, товаришок!

— Ми люде свої, а тобі, як родичу, десять шомполів „за усердіє", харашо?

На Рубля дивилось сорок очей—гострих, їдких, як прорізаних осокою, насмішкувата посмішка грала на обличчі кожного повстанця.

— Не ожидав, браток?

— Ха-ха-ха!..

Рубель безпорадно оглядав загорілі обличчя повстанців: всі вони були такі спокійні, рішучі, особливо тут, у житах, куди його привели з села, здавались, як якісь давні-давні знайомі і...

У паркомі ще казав Горобець: „обережно, товаришу, обережно"... А тепер—пропав... пропав...

Думка Рубля, чогось дивно для його самого, спинилась на Горобцеві—шугнула до його товариської поради і—в голові серед

страшного хаосу вимережалось тільки одно слово „пропав“ — пропливло трохи в пам'яті і раптом стало: на його хижо, злісно дивились очі Діброви.

А Діброва в житах не бандит, ні, це...

Він зірвав стеблину жита, перекусив її і — сплюнув; руки заклав за спину і ще раз гостро глянув у бік Рубля: не був міцний, як дуб дядько — узькі схивиці його зливались з спілим житом, як щось одно ціле... о, Діброва твердо стояв на землі і коли його здорова, м'ясиста рука гладила колоски, Рубель був тоді перед ним змарнілою, маленькою тваринкою города.

Діброва нехотя кинув слова:

— Степа, скинь з товарища ботінки!

З обніжка підвівся Степа здоровкуватий, білобрисий парубок, але невеликий на зріст; і кольтовський револьвер висів у нього на червоному шнурку незграбно, а коли він ішов, ляскав його по стегнах.

Степа придержав рукою револьвера, задоволено скривив рота і засміявся...

— Да. Ботиночки, товаришок, гоні бантікам!

І зразу зціпив зуби, з огидою, як щось виплювував, запитав тихо Рубля:

Ти в дуло коли лазив, га-а?...

Діброва осклабнувся: ех, подобався йому тепер Степа!...

— Бросьте, хлопці...

Рубель скинув черевики.

А з-під копи ще хтось прошипів:

— У дуло... щоб вивіявсь комунізм...

— Хай допрос Яков робить, не мішай!

Отаман Божок згорнув помалу посвідчення Рубля, поклав його обережно в портфель і протяг весело, насмішкувато:

— Кажете, товаришу, агітація провалилась?

— Я ще кандидат...

Щось сперло в горлі Рублю, і він захлинаючись кидав за своїм вічним „ну-да"— слова заплутані, неясні...

— Ну да. Я бачу, знаю, що ви мене зрозумієте... Я — непорозуміння... Знаєте...

Божок його не слухав; він, партійний есер, знав ці „непорозуміння" і Рубель для нього був зрозумілий до дрібниць, але Божка цікавило инше — жах Рубля і його рабська брехня...

— Ум-гу... Кажи... — Закурив і замислився: „дурень, не вміє брехать"...

— Ну-ну, далі...

На обніжку шелестіло колосками жито, шептався з товаришами Степа; і Рубель почув тільки одну фразу:

— Не розстріля... м'яко стеле чогось. .

— Ех, ти, лапотник!

Рубель затремтів і—замовк: ждав.

— Ну, розказуй-же, як, що, по програмі...

Божок хитро посміхнувся.

Повстанці слухали. Один Діброва раз-пораз виглядав на горбик і плював на вітер свою лють...

— Панькається... не люблю цього... Другий год бандую, а такої баби не бачив... Діло знає, бойовий, тільки до розстрелів... Божок, одним словом!

Тихо-тихо шуміло колоссям [illegible] новий колос до босих ніг Рубля і співало якусь сонливу пісню золотого степу, щастя, радісну...

І пісня золотого степу [illegible] спомин: ой, у жита — золоті [illegible]...

— Ну, слухаємо...

Переляканий на смерть Рубель розказував отаману своє минуле, той іронічно кривив рота, моргав до хлопців, а [illegible] пинав Рубля і [illegible]:

— До революції в партії був...

— Ну да. Я поступовий український есдек... Повірте, кажу правду, от...

Щось заплигало в голові Рубля, заплуталось, як берізка між житом і...

Діброва робив доклад Божку: на горбику стояв серед жита хлопець, а...

Божок:

— Хлопці, в Чорторийовці комуна!

В житах ченом залягли двадцять чоловіка.

— Наказ буде потім?

Діброва спинився і якось нервово, незадоволено кинув до Божка:

— Десять, то й десять... А то — поступовий есдек... Однакові: тебе пойма — не помилує!...

Божок коротко, гостро:

— Десять гарячих!

Рубель побілів; губи його шептали щось незрозуміле:

— Еедеки, кажу... Ну-да.

До його підійшов весело Стена з іржавим шомполом:

— А ну, еедек, штани скидай: чув наказ отамана — канец!...

У Божка родилась якась зла думка - він прижмурив проти сонця одно око, заскалив його і серйозно, як старшина, спитав знову Рубля:

— Українську державу визнаєш?

— Звич-чайно! Наприклад, чого-ж у нас і партійна боротьба з кацапами. Ми, значить, старі еедеки, самостійність, а ..

Хтось незрозуміло перепитав:

— До ти... ю и... може з дессанта еедек?

— Ну-да. За український нар-род...

— Гади ви, — не втерпів під обніжком тупий, лютий дядько...

— А коні мої хто реквізував.. еедек, га-а?!

— Діброва, дай я по щирости дам товаришу три шомполи!...

Ну, скоренько там!...

Стена поважно повернув за комір Рубля грудьми до землі; Діброва шарпнув його за штани, спустив їх, моргнув до Божка:

— Починай... Благослови.

— Стій!

Божок перепинив Стену: всі незадоволено косо глянули на його...

Він сухо, коротко, наказав:

— Степа крий, а ти...—до Рубля—співай „ми жертвою палі“, розумієш?

— Співай!...

— Ха-ха-ха! Здорово, Божок! ... ха-ха...

Тіло Рубля порвалось на колосках, випиналось з болю до землі; він хватав її руками, давив щокою і— кидав луною срібною з жита до села, як безнадійний протест свої сльози, змішані з землею...

— В борьбе роковой...

— Десять.

І тихо плакала у золотих житах сонячна пісня...

МІСЯШНИЙ СМІХ.

Слухай, плюнь на всю безконечно велику і малу філософію! Серйозно, тобі це треба зробить...

Очі Чубрієнка прижмурились; тільки дві маленькі лінії заграли коло соковитого рота, а дим цигарки — іронічний, покручений, — послався на губах, як кокетливий туман...

— Кажеш, треба зрушити страждання, любов, витягти їх з диму душі людської?... Чудак ти, чудак! Який дим? Це-ж просто — vivat fantasi-я! Ти — хвора людина, більш нічого...

— Кожна людина страждає по-своєму, розумієш?

— А, колективне страждання... Ти наганиш тоді психолог, але будь хоч нормальною людиною... Так, от...

Чубрієнко задоволено затягся, достав з моєї торби пшеничний сухар (він дурно нічого не розказував!) і — розпочав широко, з деталями...

Я глянув на торбу, портрет Карла Маркса і шматок сухаря, недоїдений товаришем — десь глибоко гадючкою поповз егоїзм.

Але Чубрієнко тонко розумів психологічні нюанси душі людської.

Він, як передмову, кинув:

— Перше. Я не поет, але люблю поетів за тягу до краси: вони хороші, ідеальні люде, правда, їх мало на світі, але дух їх, тяга до краси...

І це з більшою повагою, як брав сухар, узяв коржик.

Я розсміявся.

Чубрієнко ж задоволено плямкнув, посміхнувся злодійкувато: „я розумію, товаришу, твої страждання"! казали його невеличкі, як прорізані осокою, очі.

— Так, от... Поетів люблю за тягу до краси, але це не важно! Я хочу розказати тобі історію свого земного страждання... Просто — кохання... Слухаєш?

— Слухаю.

— В минулу осінь, осінь великої соціяльної революції, я тікав з села до города і тікав, звичайно, з стражданнями, а по дорозі...

— Знаєш дорогу „Гола спекулянтка"?

— З якими стражданнями? Ви...

Чубрієнко хитро моргнув: „не питай"!

— „Гола спекулянтка" шлях з Київа до Обухова, назва революційна й правдива, бо тим шляхом іде до города дрібна спекуляція, а як ідуть, брат ти мой, аж земля гнеться... Але це не важно! Іду й я з дівчатами — весело, цілу дорогу співи, а головне — ти зрозумій поезію:

Тридцять-сорок душ дівчат з санетами, клумаками муки гатить у землю босими

ногами і курявою на соснах пісню вішають...

А хитрий бір шумить... Я помітив тоді його легку іронію над піснею дівчат: коли співали гарно - він кидав спів до сонця, а коли ні — засумує, посміхнеться і — гомонить соснами, гомонить...

Старий, гордий бір, любив, брат, дівчат не гірше нас!...

— Стой, ти ж, здається, до жінок побожно, не польоцьки, я забув... Да.

Гомонить бір... Цілуються, ой да милуються...

— Чого ти такий кислий? Апостол страждання... ха ха!...

— Так. А я тоді саме страждав земним коханням: купувати жінку не хочеться — грязь, а наші міщанські часи... Але тобі це незрозуміло, а нам смертним...

— Нужно закур-ит-ть...

— Назустріч, понімаєш, дубовий лісок, поміж ним берези — білобрисий трохи і...

— Здрастуйте!...

У мене, знаєш, аж торба затремтіла: це-ж була з сусіднього села Марійка — таке чорняве чортеня з глибокими, як криниця ранком, очима.

— Здрастуйте, Марійко!...

Язик мій — великий естет і політик — облизав щілюгу на верхній губі, якось солодко защемів, а рука простяглася — весела, гаряча...

А, чорт! До мене чорною потрісканою

корою посміхнулась стара береза, а Марійка кокетливо нахилилась до клумака і поміж чорно-червоними мережками у подолках обмережались на сонці прекрасні, трошки загорілі, дівочі ноги...

Нахилився помогти, а вона посміхнулась і — гарно посміхнулась: як білі пелюстки троянд розсіяла...

Ех, ти, мабуть, ніколи не бачив, який иноді хороший сміх сіють жінки?...

Крутнув головою. Чубрієнко спинився:

— Слухай, не пінікай, ради Христа, це страждання, моя кров...

— А, ну тебе! Розказуй.

Мій товариш весело засміявся і — очі засвітились, заморгали...

— Ви, Василь Демид... теж до Київа?

Ах, ти-ж чортеня! Вмісти двохкласову кончали і „отчество" забула!...

До Київа... Разом, значить...

Чубрієнко крутнув якось кумедно головою, перехилився на один бік:

— Ех, давно-давно, Марійко...

Одним оком глянула:

— Глянула...

І білобрисий бір затанцював вершками аж коло сонця (саме заходило), і дивно, далі засоромився, затих і став чорний-чорний, а гілля, здавалось мені, струнко стояло...

— Ви й досі учитесь, а я...

Не доказала, зашарілась і повела мою думку на тернисту стежку:

— А ми з матір'ю оце до Київа, треба соли к Пречистій, дома хазяйство...

І зразу дівчина набралась рішучости і тихо запитала:

— Ви, мабуть, і не знаєте, що я заміж вийшла?...

— Давно?

Плюнув зачепивсь за корч, а очі засвітились синім-синім огником і, наче вирізали на корі молодої берези: „мати... молодиця"...

— Не знав... А ви, Марійко, трошки змарніли... Мабуть, чоловік... Та й справді — давно-ж це черничка молодицею?...

— Уже три місяці... Степан Чугуєнків, знаєш?...

— Знаю... знаю...

— А я думала, що ти вже, Маріє, заблудила...

Марійчина мати якось смішно шавкнула, як гуска, я ввічливо поздоровкався і на губах заплигало зле: „старого чорта догнав"...

Ліс посміхнувся... Моргнув до мене зеленими бровами, закурив люльку - погасла, і - почав у сонця огонь верликами кресать не дістає: поцілує золотий крайок не запалюється: розсердився, аж посинів до степу...

— Не викресав... Задумів і — ліг на синій Лисої гори спать...

А я. . тоді саме як ліс лягав спать, почалося моє страждання: плювать я хотів, що він не закурив, у мене більш серйозне діло з Марійкою, як його люлька!...

З гори зліз вечор; засвітив одну зорю—темно, капльнув тінями, подумав і з пересердя на тоненькі золоті лінії сонця кинув ще одну зорю над св. Лаврою— засвітилась, і веселий, як мандрув тоді по небу зорі сіять... Золота луска.

Хай сіє... Ми з Марійкою до Деміївки вже доходили.

Стара ззаду чвихає.

Весела ніч зустріла нас у Київі, на квартирі дрібного спекулянта Сашки; Іудина борідка лопаточкою, чуб продїлю на два боки прилизаний, ходить півником, а на губах брехлива ласка, наче лій розлитий. .

— Роздівайтесь, пожалуйста, будьте как дома... Ми сейчас електричество... Вечерять... Анька, самоварчик гостям!...

— А це што за молодой человек?

Познайомились.

— Приятно... Копісточка... Александр Іванович... Учиться до города?

Злая, хитра іронія застигла на лойових губах Копісточки, далі розплилася і він не втерпів:

— Какая тепер наука? Ех, Господи, Господи! Наказав нас грешних .. Комуни-совети настали на светі, а жизні нету... Да-се... Ви можеть самі партєйний, а я, знаете, человек старий...

І знов розсипав смішок і підлизнув його обережно язиком.

Стара лінниво глянула на мою зелену сорочку, перехрестила рота і—тільки ясна з пеньками жовтих зубів зачервонілись...

— Це ви, правду, Сашка... Хіба за царизни така розпуста була?

— Банди всякі, злодійства, молоді прямо тобі, як покапирились—до церкви не ходять: Бога, кажуть, немає...

Копнесточка перебив стару і скоромовкою кинув:

— Прийшлось до слова: біл Ніколка дурачок, а хлєбушко—пятачок, а тепер і совети, а хлєба—нету... Да. Жизнь наша стала горькая: когда то лавочку імел—человеком жив, а тепер—самі відітє...

І наче ненароком показав рукою на гарно обставлену спальню з м'якими кріслами і великим трюмо: в углі голова Христа в терновому вінчику, а по вікнах—маленькі тазочки з квітками...

Стара задивилась на голову Христа, закивала зажурено і проказала сама до себе: „Господи, який страдник був... розп'ятий, в пустині постився сорок"...

Гикнула і—заклопотано вела розмову з Копнесточкою:

— А дорожнеча, Мати Божа, й докупиться не можна!... Це ваш, Сашка, хлопчик?

— Да. Мой наследнік... Подойди до бабн, дурачок!

Рудий хлопчина підкотився на кривих ногах до старої і серйозно спитав її:

— Насіння привезли?...

— Єсть, синок, є... Зараз дам тобі гостинця.

Вона достала з торби три жмені соняшникового, перемішаного з гарбузовим, і розсипала перед хлопцем, як разок доброго намиста.

Хлопець не подякував.

Копієчка незадоволено гукнув на його:

— Поблагодарі, дурак, бабушку!

— Спасіба...

Сіли вечерять. Серед сивої пари попили чай; дякували Копієчку за руку, а він задоволено лащився з папіросами і сіяв на всі боки свій мерзенний сміпок:

— Пожалуста, старий табак „Мессакеуді". От когда-б ви раньше... до театру пошли-б, хотя тепер і іграють... Лучче дома сиди...

Стара підтримала:

— Спокійніше. А тепер—помолимось Богу, а завтра дасть день, дасть і пищу...

У синє вікно черкнулась листком тополя, десь далеко завив поїзд, зарохкав автомобіль і зоряна курява пози кинула на дворі до мене гарячу Марійку...

Проказала:

— Хтось побач... Чудний ти який—вуси, як золота щетинка.. Як будеш тихенький—ляжу з твого боку... Тільки пам'ятай: *тихенький*...

І торкнула за ухо пальцем.

— Тихенький... Ех, ти!

Махнув на сходах кулаком – розчинились двері:

— Ай!...

Щось жалібно заскуготало:

— Ію, чорт підніс!

Придержуючи локоть хлипав і плювався старий еврей: він посковзнувся на лушпинні і попав під двері у буйну хвилю радости...

Марійка оглянулась. Круторогий місяць поцілував її роскішну косу, засвітив сором-ливо червіння на намисті і...

— Тихо.

Я припав до її прозорих очей, вона охопила шию руками і поцілувала гарячими, сухими губами, а...

Спать лягли на помості троєкутником: стара праворуч, дочка ліворуч, а я... (це, дорогий товаришу, не важно!) мої ноги міцні, як клени молоді, упірались у білі берези - - ноги Марійки —ніжні, гарячі..

Копнсточка погасив електрику у спальні і хитро, насмішкувато, поспитав Марійку:

— Вп клопов не боетесь? Ха-ха!... У городі, знаете, клопи... закректав, перевернувся, заскрипіла кровать і—затих.

Я помалу скрипнув зубами: „гад, клопи найшов!"

Марійка мовчала і—хропла: так треба.

От тільки пекельно одіяло з шерстю лоскочеться, важко дише і смиче помалу за сподницю...

Тополя знов заглянула до вікна, а за нею

одним рогом виткнувся місяць і срібною смужкою освітив матір Марійки: вона спала. Губи її плямкали, як у малої дитини, круглий підборідок з волом гойдався кумедно на плечі і тільки сіра смага у куточках рота засигла і розпила його широким-широким...

Я ліг під пекельне одіяло.

Дивно: срібна смужка перескочила на моє голе логво, затремтіла, засміялась на комірі піджака і стала.

Сухі губи шептали: „тихо, тихо“.

І на злість десь голосно, як перед світом у селі, заспівав півень.

— Кук... — гучно вигукнув...

— Весела ніч...

Одіяло зайнялося зразу низом, жевріло искрами, а коли тонка пазуха розгорнула тверді пера і губи заискрились у палкий, жагучий поцілунок, почулось останнє, покірне: „тихо“...

Не пригадую добре: чи хруснула гілляка тополі, коли дивився місяць, чи мої пальці... о, це була глупа хвилина людського страждання, але...

Обома рогами, крізь зорю і срібний лист тополі, дивився місяць: одіяло мінилось, палахкотіло, а тремтючі тіні розбігались кутками і, здавалось, танцювали якийсь скажений танець... Місяць сміявся.

Стара прокинулась, звелась на локоть і — здивована застигла: я засвітив злим, жовтим огнем одно око до місяця, Марійка соромливо

Стор.

закрила пазуху і гордо кинула чорну, блискучу косу на подушку: круторогий ще раз заскалив до зорі зуби і мов огненна птиця ночи шугнув у жовті хмари неба .

Товариш скінчив ..

— Страждання, правда?—Ні, це тільки — *місячний сміх*, а може...

Я мовчки запропонував Чубрієнкові закурить, він плямкнув тричи над економним моргунцем — погасив його, а думку скінчив, коли жевріла папіроса:

— А може... це була любов... Не знаю...

ЗМІСТ

